

Sfeer proeven

Over het hermeneutisch karakter van begeleidingskundig werken

Michiel de Ronde

*Lector Begeleidingskunde Hogeschool Rotterdam
Kenniscentrum Talentontwikkeling
ronma@hr.nl*

*Dit artikel is verschenen in het zomernummer 2023 van het tijdschrift
Waardenwerk, Journal of Humanistic Studies, nr. 93, p.109-117.*

Inleiding

Werken met mensen, of dit nu plaatsvindt in het onderwijs, de zorg of bijvoorbeeld het openbaar bestuur, veronderstelt een in relatie treden. Achter deze eenvoudige verwoording en schijnbare evidentie gaat een wereld van complexiteit schuil. Dat in relatie treden blijkt een heel weefsel van betrekkingen in zich te bergen en met zich mee te brengen. Het vakgebied van de begeleidingskunde beschouwt het als haar expertise om het relationele aspect van werken met mensen op een onderzoekende en lerende manier te ondersteunen en daarmee aan kwaliteit te doen winnen. In dit artikel wordt de gedachte uitgewerkt dat een belangrijk onderdeel daarvan bestaat uit het aanvoelen van de sfeer en het met tact reageren daarop in de tegenwoordigheid van het moment. De filosofen Sloterdijk, Gadamer en aan het slot

ook Buber geleiden ons in deze verkenning rond het proeven van sfeer.

Een rijke beschrijving als aanleiding¹

De deelnemers aan de geplande intervisie-bijeenkomst van een groep professionals binnen een welzijnsinstelling komen gehaast binnen. Ze leggen hun jas over een stoel of deponeren die in de vensterbank. Ze kennen elkaar, maar het is de eerste keer dat ze in dit verband van intervisie als groep bij elkaar komen. Vrijwel iedereen, zeven personen in totaal, is een paar minuten later dan de aangegeven aanvangstijd. Bovendien zijn de genodigden nog druk met hun mobiele telefoon: berichtjes lezen, bellen, e-mail checken, enzovoort. De begeleider van de intervisiebijeenkomst doet een stap naar voren en gaat in het midden van de groep

¹ Met dank aan drs. Erfan Pourmohammadi die deze casus inbracht in een reflectiebijeenkomst van begeleidingskundigen.

staan. “Even aandacht, graag! Spreekt hij met duidelijke stem. “Ieder welkom, fijn dat jullie er zijn! We beginnen over een kwartier met onze intervisie. Landt even, in het hier en nu. Ga zitten. Ik haal voor jullie koffie of thee. Over een kwartier gaan we starten.”

Precies een kwartier later zit iedereen in de kring van stoelen die de begeleider al had klaargezet. “Nogmaals welkom, ieder,” herneemt hij, “ik stel voor dat we straks ook een kwartier voor tijd afronden, zodat elk van ons de tijd heeft om weer om te schakelen naar de volgende werkzaamheden. In intervisie gaat het om leren door te vertragen en door stil te staan bij ervaringen in het werk die er wezenlijk toe doen. Daarom is het fijn dat jullie de tijd genomen hebben om hier aan te komen, om nu met lichaam en geest volledig aanwezig te zijn. Ik wil jullie uitnodigen om als eerste stap in deze ontmoeting een ervaring voor de geest te halen uit je werk van de afgelopen weken, die er voor jou wezenlijk toe deed. Dat zal ons vervolgens helpen om nader te verkennen waar we deze intervisiebijeenkomsten op willen richten.”

Het resterende uur (van de geplande anderhalf) werd vervolgens gekenmerkt door een intensief en eerlijk gesprek. Mensen toonden aan elkaar hun geraaktheid in het werk en lieten zich kennen in hun ervaring van moeilijke momenten. Het werd een ontmoeting die deed verlangen naar de volgende keer. Veel van de ervaringen die door de deelnemers onder woorden werden gebracht gingen over het doorbreken van een zakelijk, functioneel contact met cliënten naar een meer diepgaande ontmoeting rond de nood en de vragen die de cliënten bezighielden en persoonlijk raakten. Andere ervaringen hadden juist betrekking op de frustratie van de gevoelde onmogelijkheid vanwege allerlei

taakeisen om op het appèl tot een meer diepgaand contact in te gaan.

Deze start van het traject was direct een doorbreking van een patroon dat de begeleider heel goed kende uit eerdere contacten met deze instelling, waarin iedereen druk en gehaast is en het gevaar bestaat dat de dingen met halve aandacht gedaan worden. De afspraken worden nagekomen, maar de kwaliteit van het contact heeft vaak het kenmerk van vluchtigheid. De handelswijze van de begeleider waarin hij voorging in een andere verhouding tot de dingen en tot elkaar bleek te beantwoorden aan een diep gevoeld verlangen naar diepgang en (opr)echtheid.

Het traject had de omvang van tien afgesproken bijeenkomsten. De geïnstalleerde patroon-doorbreking werd het begin van een tien intensieve ontmoetingen, waarin de deelnemers ook werden ‘aangezet’ om hun contacten met cliënten meer persoonlijke diepgang te geven. Het werken in de intervisie leek zijn doorwerking te hebben in de professionele praktijken van de deelnemers. Tegelijk bleef de klacht over de weerbarstigheid van het systeem tot het einde meedoen. In de mensen was iets anders aangeraakt, maar de cultuur van de instelling als de omringende organisatie was zeker nog niet veranderd.

Sfeer en sfeerovergang

Het werk van deze begeleider zou omschreven kunnen worden als een sfeerinterventie. In een eerder artikel (De Ronde, 2022) heb ik het begrip sfeer gedefinieerd als *de gevoelskwaliteit van het geheel der betrekkingen*. In de gegeven casusbeschrijving laten de deelnemers hun betrekking tot hun werk zien in het druk-zijn met al de boodschappen en berichten die via de telefoon binnenkomen. Ze tonen

hun verhouding tot elkaar in de wijze waarop ze elkaar groeten en tot de bijeenkomst in de manier waarop ze binnenkomen. Met deze enkele zinnen zeg ik de dingen eigenlijk veel te grofmazig. De manier van kijken, de blik en gerichtheid van de ogen, de aard van de bewegingen en de houding van het lichaam, de kleur en klank van de stem, het zijn allemaal sprekende boodschappen die de gevoelskwaliteit van de betrekkingen uitdrukken. Bovendien, niet alleen de mensen, maar ook de dingen doen mee in dat geheel van relaties. De grootte van de ruimte, de wijze waarop de stoelen (klaar)staan, de plaats voor de jassen, het karakter van de verlichting, de geluiden op de achtergrond, enzovoorts. Alles en ieder speelt mee in de sfeer die er heerst en hoe die zich verder ontwikkelt.

Sloterdijk (2009, p. 342) spreekt in zijn grote studie naar sferen over 'een meerledige relatieruimte waarin het subject niet afgezonderd wordt van zijn milieu' en feiten en objecten niet op zich gegeven zijn, maar 'opgenomen zijn in de omvattende situatie, waarin de ik-kant slechts één pool vormt'. Sfeer zit niet (alleen) in de mensen en de dingen, maar juist ook in de ruimte daartussen. Met de fenomenologische terminologie van Heidegger gebruikt Sloterdijk het (nogal gekunstelde) woord 'in-heid'. Zoals op grotere schaal het mens-zijn niet anders begrepen kan worden dan als een 'in de wereld zijn', zo kan op de kleinere schaal van de menselijke verhoudingen de sfeer die ons omgeeft, verbindt en doordringt, niet anders gedacht worden dan als een deelhebben aan. "In-zijn moet dus begrepen worden als het samenzijn van iets met iets in iets," zo definieert Sloterdijk nogal abstract (p. 343).

Alle betrekkingen tezamen vormen in de situatie een geheel dat een bepaalde gevoelskwaliteit heeft. Hoe de delen op het

gevoelsniveau tot een geheel worden is nogal onvoorspelbaar. Er zijn factoren die elkaar versterken en factoren die elkaar neutraliseren. Er zijn dominante en zwakke signalen die meedoen. Er worden betrekkingsoodschappen afgegeven die het geheel bevestigen en versterken, en boodschappen die het doorkruisen en doen kantelen. Sfeer is een doorgaand intersubjectief (Sloterdijk spreekt van 'consubjectief') gebeuren, een proces dat aan voortdurende verandering onderhevig is, en die veranderlijkheid is zelf ook weer deel van de sfeer. Ook de bestaande sociale verhoudingen van onderlinge posities en de daaraan gekoppelde verwachtingen doen mee in de manier waarop dat geheel van betrekkingen ervaren wordt. Het gedrag van een leidinggevende, om een voorbeeld te noemen, heeft op een andere manier invloed dan dat van andere groepsleden.

In de beschreven situatie van de intervisiegroep neemt de externe begeleider expliciet het initiatief. Hij proeft de sfeer en doet iets om die te doorbreken en een sfeerovergang te creëren. Hij treedt op een manier in betrekking tot de andere deelnemers waardoor de sfeer van haast, verstrooide betrokkenheid en een tekort aan tijd verandert in een sfeer van rust, geconcentreerde aandacht en een ruimte van tijd. Met zijn interventie verspringt de gevoelskwaliteit van het geheel. In termen van de Griekse mythologie: Chronos maakte even plaats voor Kairos (Hermsen, 2014).

Sfeer proeven als hermeneutiek

Het proeven van sfeer en het wijs handelen in die sfeer kan beschouwd worden als een vorm van hermeneutiek: het verstaan van wat de situatie in haar concrete verschijning vraagt. In zijn grote werk *Wahrheit und Methode* (2014, p. 344) beargumenteert Gadamer dat de

hermeneutische attitude van de wens om een situatie te verstaan, bestaat in de bereidheid zich te laten aanspreken en toe te laten dat de situatie je raakt en iets te zeggen heeft. Met dit inzicht kan het deelgenoot zijn van de sfeer, het 'in-zijn' zoals Sloterdijk het noemt, nader gekwalificeerd worden als een dialogisch of interactief 'in-zijn'. In het geheel van betrekkingen is de begeleider een interactieve deelnemer. Hij laat zich aanspreken in zijn professionele rol en verantwoordelijkheid als intervisiebegeleider. Zijn kwaliteit bestaat er onder meer uit dat hij, het geheel proevend, een betekenisvol antwoord weet te geven vanuit die rol en verantwoordelijkheid.

In het eerste deel van zijn boek bespreekt Gadamer de ontwikkelingsgeschiedenis van een viertal begrippen om de vraag naar de kern van de hermeneutiek open te leggen: vorming, 'sensus communis', oordeelskracht en smaak. (Ik gebruik de termen uit de vertaling van Wildschut.) Het begrip 'sensus communis' blijkt in de filosofie een lange geschiedenis te hebben en te raken aan de vraag hoe wij het geheel verstaan. Enerzijds wordt er over gesproken als de 'gezamenlijke wortel van alle zintuigen' (p. 34) en anderzijds als een afgestemd zijn op de gemeenschap. De '*sensus communis*', de zin (het zintuig) voor het geheel, wordt door Gadamer in navolging van anderen omschreven als waarnemen met het hart of de intuïtie (Oetinger) en als 'esprit de finesse' (Pascal). Duidelijk is dat deze vorm van kennen in zijn directheid en omvattendheid staat tegenover het analytische weten en het methodisch-redenerend komen tot conclusies. In het verlengde daarvan dient zich het begrip *oordeelskracht* aan, dat staat voor het weten en inzien van wat er in het moment toe doet en het beschikken over de praktische wijsheid (phronèsis) van het juiste handelen in de concrete situatie. Gadamer gaat uitvoerig in discussie met Kant, bij wie deze notie van het

directe besef en aanvoelend weten (door Gadamer ook wel zintuigelijk oordeelsvermogen genoemd) steeds verder teruggedrongen wordt en slechts overblijft voor het terrein van de esthetiek en de vraag naar het schone. Dit brengt hem bij het de bespreking van het begrip *smaak* en de vraag naar de goede smaak. Gadamer laat zien dat ook smaak als begrip oorspronkelijk eerder een morele dan esthetische connotatie had. Goede smaak staat voor het vermogen om niet alles zomaar als zoete koek te slikken maar de gepaste vrijheid en afstand te bewaren, om zodoende welbewust te kunnen onderscheiden en te handelen, en daarmee een eigen én passende bijdrage te leveren aan het geheel.

De vraag dringt zich bij de bespreking van deze begrippen op: hoe komt men aan goede smaak, hoe ontwikkelt men de praktische wijsheid van oordeelsvermogen en zin voor het geheel? Hier dient zich het begrip *vorming*, of, in het Duits, *Bildung* aan. In de westerse humanistische traditie staat dit begrip voor menswording, voor de ontwikkeling van talenten en vermogens, waarmee de persoon een waardevolle bijdrage levert aan de gemeenschap en daardoor ook gevoel van eigenwaarde verwerft. Gadamer volgt de filosoof Hegel in zijn bespreking van het begrip (p. 26vv) door te omschrijven dat vorming plaatsvindt in de dialectiek tussen het eigene en het vreemde. *Bildung*, vorming tot menswording, gebeurt door de confrontatie met het onbekende en momenten van vervreemding, om daarin vervolgens het eigene herkennen, daarin thuis te geraken en het thuis te brengen in de terugkeer tot zichzelf. Het gaat bij vorming echter niet alleen om het toelaten van het onbekende en dat opnemen, integreren in het eigene. Het gaat evenzeer om met dat verrijkte zelf vervolgens weer al handelend aanwezig te zijn in de wereld van de mensengemeenschap. Voor deze notie sluit

Gadamer aan bij het begrip *tact* zoals dat door Helmholtz is uitgewerkt: “We verstaan onder tact een bepaalde fijngevoeligheid en sensitiviteit voor situaties en hoe zich daarin te gedragen, waarover we geen kennis vanuit algemene principes bezitten (p. 28). Tact is een manier van *kennen* en van *zijn*, van de situatie doorzien en zich daarin bewegen. Tact ontwikkelt men niet door het analytisch bestuderen van de situatie, maar door zich ervoor open te stellen en een ontvankelijkheid, receptiviteit voor het geheel te ontwikkelen inclusief de eigen plek daarin. Bij deze vorming en ontwikkeling van tact verwerft men gevoel voor proporties en onderlinge verhoudingen, en een reflectieve verhouding tot de eigen positie daarin. In die zin gaat het bij vorming of Bildung dus ook om “een verheffing boven zichzelf in de richting van algemeenheid” (p. 29).

De begrippen die Gadamer presenteert als opstap naar zijn uitwerking van een hermeneutische filosofie laten zich gemakkelijk vertalen naar het onderwerp dat wij hier bespreken: het proeven van sfeer. Het gaat daarbij immers om het gewaarworden van de gevoelskwaliteit van *het geheel* van onderlinge betrekkingen. Dat is een kwestie van aanvoelen waarin alle zintuigen meedoen. Het is niet de uitkomst van redenerende analyse, maar heeft de directheid die het zintuigelijk weten kenmerkt. In het proeven van sfeer gelden de woorden van Zajonc (1980) *preferences need no inferences*.

De begeleider uit het voorbeeld waarmee we dit artikel openden voelde de sfeer van vluchtigheid en daardoor oppervlakkige betrokkenheid niet alleen goed aan, hij wist daarin ook te handelen. Dat vraagt oordeelskracht, goede smaak en gevormde tact. In het handelen van de begeleider valt op dat de combinatie van erkenning, hartelijkheid en

stevigheid tegelijk een vorm van correctief doorbreken van de sfeer met zich meebracht. Door het aandacht geven aan ‘het landen’ en het letterlijk nemen van de tijd ontstond er een nieuwe ruimte en werden de mogelijkheden-voorwaarden gecreëerd voor een andere verhouding tot de dingen en tot elkaar, namelijk een van aandacht en concentratie in de diepte. Er ontstond opening voor het gesprek over zaken die er wezenlijk toe doen in het werk. De hermeneutiek van het sfeer proeven manifesteerde zich hier in de tact van het juiste handelen door het creëren van een sfeerovergang en het scheppen van een andere sfeer: de gevoelskwaliteit van onderlinge betrekkingen versprong en kreeg een ander karakter.

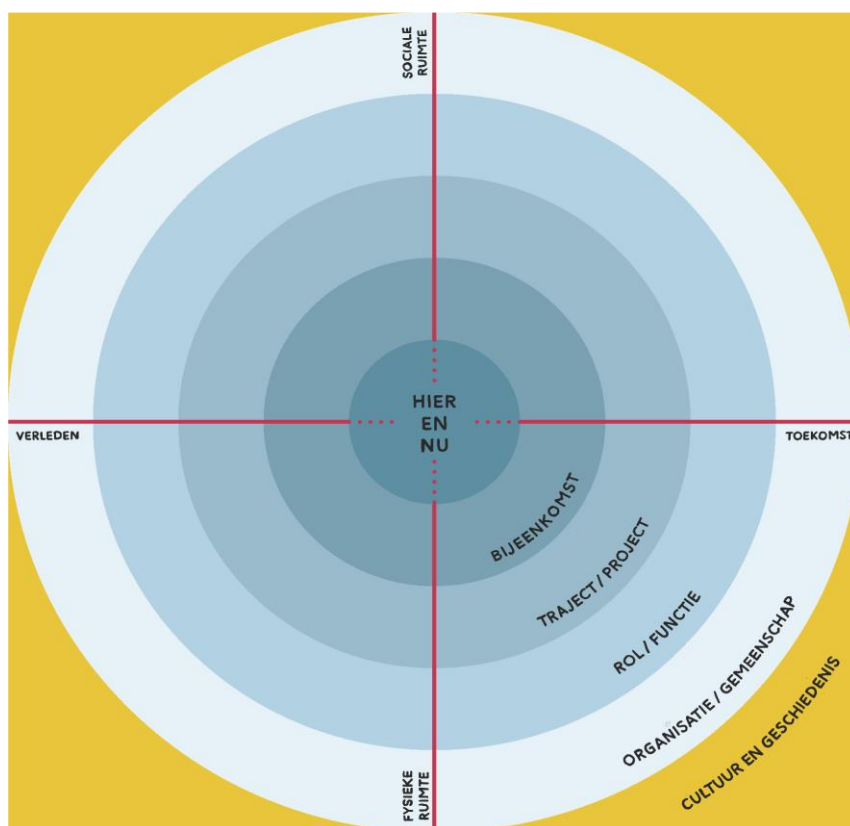
Sferen als kringen van bereik

Tot nu toe spreken we over sfeer als een moment in de tijd op een bepaalde plaats. In het voorbeeld is plaats en tijd aanwijsbaar: daar in dat lokaal, bij de aanvang van die intervisiereeks. Echter, de betekenis van het gebeuren in dat moment blijft niet beperkt tot die ene gebeurtenis. Er blijkt sprake te zijn van een doorwerking naar de volgende bijeenkomsten en naar andere gebeurtenissen. Deze waarneming brengt ons bij een aspect van het sfeerbegrip dat Sloterdijk uitwerkt in deel II en deel III van zijn driedelig werk over sferen, namelijk ‘het bereik van sferen’ en de schaal-grootte waarop men de vraag naar sfeer stelt en kan stellen.

Om dicht bij de praktijk van het gegeven voorbeeld te blijven: de sfeerbepalende start van de bijeenkomst, werkte door in de bijeenkomst als geheel: het hele uur werd erdoor gekleurd. Die bevestigende ervaring van en tijdens deze eerste bijeenkomst had vervolgens een bepalende invloed op het geheel van

het traject, de reeks werd een baken van rust in een drukke (of drukdoende) omgeving. Daar nog weer bovenuit stijgend, dat was althans zeker het oogmerk van deze intervisie, hebben de opgedane ervaringen in de intervisie hun doorwerking in de wijze waarop de deelnemers vervolgens hun rol en functie invullen in het contact met cliënten en in de wijze waarop zij hun werk gestalte geven binnen de orga-

nisatie. Dat zal, in het ideale geval, weer de cultuur van de organisatie als geheel medekleuren, en de wijze waarop de organisatie haar taak in de samenleving en de haar omringende wereld vervult. Zo breiden de kringen van bereik zich uit en worden ze steeds omvattender. De onderstaande figuur geeft daar een verbeelding van.

Figuur 1: kringen van bereik (ontwerp www.marleenwienk.nl)

De hierboven gebruikte verwoording in termen van doorwerking en beïnvloeding suggereert echter een te lineaire en monocausale voorstelling van zaken. Bij sfeer gaat het immers om het geheel der betrekkingen die elkaar *over en weer* in een onophoudelijk proces beïnvloeden en de gevoelskwaliteit die dat geheel oproept. De beïnvloedingssamen-

hangen zijn daarom altijd circulair en multi-causaal met effecten op korte en langere termijn. Het 'geheel' is voortdurend in beweging. De vraag naar de doorwerking kan dan ook niet gesteld worden als een rechtlijnig verband, maar moet geduid worden als de wijze waarop het deel opgenomen wordt in het geheel en daar mede betekenis aangeeft.

In ons streven om de sfeer, de gevoelskwaliteit van het geheel der betrekkingen, te proeven kunnen we insteken op verschillende niveaus van omvattendheid. Men kan het geheel op kleine schaal beschouwen als *een moment in het hier en nu*, maar ook met een groter bereik als *een bijeenkomst in zijn totaliteit*, als *een traject of project* en nog weer omvattender als de wijze waarop *een rol of functie* wordt ingevuld en *een organisatie of groep* functioneert. Op elk van deze niveaus kan de vraag naar sfeer gesteld en begrepen worden. Zoals we bij het begrijpen van een tekst heen en weer bewegen tussen het snappen van een afzonderlijke zin, het begrip van een paragraaf en het inzicht in de strekking van de tekst als geheel (en dat kan bijvoorbeeld nog weer geplaatst worden in het kader van het gedachtengoed of het oeuvre van de auteur), zo is het ook met het aanvoelen of proeven van sfeer. De begeleider kon de binnenkomst van de deelnemers ook duiden en daar met tact op reageren vanuit zijn bekendheid met de grotere context van de instelling. Het meer omvattende wordt verstaan op grond van het momentane en andersom, dat wat in het moment gebeurt wordt begrepen vanuit het voeling hebben met grotere geheel.

Vanuit dit perspectief is het misschien niet onterecht om te spreken over de *doorwerking* van een bepaald moment in het grotere geheel van een bijeenkomst of een traject (want dat moment is immers deel van dat geheel, en het is mogelijk om te spreken over *bepalende momenten*), maar het is wel te eenzijdig en te eenvoudig voorgesteld. Bepalende momenten zullen alleen bepalend zijn als ze *bevestigd worden* door andere momenten en versterkt worden door weer volgende ervaringen. In termen van de hermeneutiek kunnen we zeggen dat sfeer ervaren, zowel op het onbewuste niveau van het deelgenoot zijn aan de sfeer als op het bewuste niveau van

proeven en duiden ervan, plaatsvindt volgens de principes van de hermeneutische cirkel dat we het geheel verstaan vanuit de delen en de delen vanuit het geheel. Handelen met tact en praktische wijsheid betekent zoveel als de eigen deelname in de concrete situatie van het hier en nu kunnen afstemmen en kunnen plaatsen in het licht van het geheel van een grotere beweging.

Eenheid en veelheid

In de bovenstaande figuur is in het centrum van de kringen de tegenwoordigheid van het 'hier en nu' geplaatst als een steeds verschuivend moment in de tijd. De sfeer manifesteert zich in de tijd als een doorgaande stroom, een eindeloze beweging. In zijn trilogie over sferen positioneert Sloterdijk (2009) het beeld van de *globe* (deel II) tegenover de metafoor van het *schuim* (deel III). In de klassieke Griekse filosofie, groot geworden vanuit de school van Plato, wordt in het centrum van de kringen niet het kleine, toevallige moment van het ogenblik geplaatst, maar de eeuwige waarheid van de onveranderlijke idee, van waaruit de hele kosmos begrepen kon worden. De filosoof *omvat* in deze gedachtegang het geheel met zijn schouwende inzicht. Sloterdijk legt een direct verband tussen de metafysica van de eeuwige waarheden en de groei van de macht van de Romeinse keizers die zichzelf graag als een godheid in het centrum plaatsten en vanuit die positie macht uitoefenden op alles wat hen omringde, van dichtbij tot veraf. Vergelijkbaar heeft de christelijke godsdienst in de gedaante van de katholieke kerk de eigen wereldomvattende presentie en invloed gedacht: God in het centrum die het geheel voortbrengt, omvat en bepaalt.

Vanuit de postmoderniteit plaatst Sloterdijk hier het beeld van het schuim tegenover. De

opvatting van de ene waarheid die alles begrijpelijk maakt is een waanidee, en het ene centrum van de macht van waaruit alles bepaald wordt is een illusie. We doen meer recht aan de werkelijkheid en de aard van de menselijke betrekkingen daarbinnen als we haar opvatten als een bewegelijke berg van schuimbelletjes waarin mensen in kleinere gehelen van onderlinge verbindingen in hun eigen 'bubbel' verkeren en hun eigen sfeer creëren.

Deze werkelijkheidsopvatting van Sloterdijk geeft veel ruimte aan het kleine, momentane en veel erkenning aan de invloed van het toevallige en situationele. Organisaties, bedrijven en instellingen zijn vanuit dit denken veeleer op te vatten als polycentrische gehelen van groepen en kleine verbanden, waar allerlei beïnvloedingsmechanismen elkaar in een bewegelijk en verschuivend evenwicht houden en waarin allerlei onderdelen (met een woord van Karl Weick, 1995) slechts 'losjes gekoppeld' aan elkaar verbonden zijn. Het idee van organisaties, functionerend als grote eenheden die vanuit één centrum planmatig geleid worden, wordt gecorrigeerd door de waarneming dat groepen daarbinnen bestaan als min of meer zelfstandige entiteiten van onderlinge betrekkingen met een eigen gevoelskwaliteit, een eigen sfeer. De intervisiegroep zou in dit licht ook gezien kunnen worden als een eigen bubbel van betekenisgeving.

Het is wel mogelijk om grotere gehelen te 'lezen' als een geheel, maar dat is dan altijd een geheel van samenstellende delen. De mate waarin die een eenheid of een veelheid vormen, elkaar ontmoeten of uit de weg gaan, bevestigen, negeren of tegenwerken (enzo-voorts) vormen vanuit dit perspectief dan de sfeerkenmerken van dat grotere geheel. Ook de delen binnen het geheel hebben dus onderlinge betrekkingen met een eigen gevoelskwaliteit. De vraag naar de eenheid en

de veelheid is vanuit deze benaderingswijze een kwestie van wat de waarnemer als eenheid wenst te beschouwen. Daarbinnen vormt het meer of minder onderlinge afgestemd zijn van de delen (als veelheid) een sfeerkenmerk van de betreffende eenheid.

In het gegeven voorbeeld van de intervisiegroep droeg de inbreng van de begeleider bij aan het creëren van een groter gevoel van eenheid door de deelnemers die binnenkwamen welkom te heten, hen de tijd te geven de veelheid aan betrekkingen waarin ze nog druk waren op dat moment af te hechten en een ruimte (ook fysiek via de opstelling van de kring) te creëren van oprechte aandacht voor elkaar. De sfeerovergang die daar plaatsvond had derhalve zelf ook betrekking op de vraag naar de veelheid en eenheid, fragmentatie en concentratie. (Terzijde wijzen we op het sprekende feit dat de begeleider de groep uitnodigt om elkaar in een kring te ontmoeten: ieder kan elkaar zien, de groep creëert door de opstelling een gemeenschappelijke binnenruimte waarin verhalen worden gewisseld en nieuw-gevoelde betekenissen ontstaan. Sloterdijk legt veel nadruk op het ruimtelijke en morfologische aspect van sfeer.)

Invloedsfeer en sfeerinvloed

Het denken vanuit het centrum zoals Sloterdijk dat in deel II van zijn sferologie beschrijft, veronderstelt een denken vanuit het idee van invloedsfeer. Hoe dichterbij het centrum, hoe meer macht, hoe meer invloed. Wie invloed wil hebben en zaken wil bereiken doet er binnen dit denkraam goed aan zich te verzekeren van de steun en de instemming van de macht, de hogere hiërarchische lagen. Het benaderen van organisaties vanuit het beeld van *schuim* schept een ander perspectief en geeft ruimte voor een ander handelingsrepertoire. Het

zogenaamde centrum van de macht blijkt vanuit deze gezichtshoek zelf een van de vele bubbels te zijn die de organisatie rijk is. Nogmaals, schuim kent geen centrum. Wie bij wil dragen aan het geheel doet dat per definitie vanuit de plaats die hij daarbinnen toevalligerwijze heeft en vanuit de verbindingen waarin hij staat, vanuit de eigen plaats en positie binnen dat geheel, of, zo men wil, vanuit de eigen bubbel.

Het handelen van de begeleidingskundige in het gegeven voorbeeld kan in dit licht beter beschouwd worden als een vorm van *sfeerinvloed* dan als een manifestatie van invloedsfeer. De gevoelskwaliteit die hij in de betrekkingen weet te leggen schept een sfeer en die blijkt doorwerking te hebben in het vervolg. Deze doorwerking was, zo veronderstel ik, niet bewust beoogd, maar eerder, achteraf, met blijdschap geconstateerd: terugkijkend is die gebeurtenis als een bepalend moment te beschouwen. In het moment was het een vorm van praktische wijsheid, een optreden met tact omdat de situatie daarom vroeg. Dat moment kon zijn bepalende werking alleen krijgen, omdat die daarna door andere ervaringen in het traject op congruente wijze werd bevestigd en bekrachtigd.

In het hermeneutisch denken van Gadamer neemt het begrip 'Wirkungsgeschichte' een belangrijke plaats in. Bij hem is het verstaan (van teksten, kunstwerken, historische gebeurtenissen en situaties in het algemeen) altijd een verstaan in de tijd. Gebeurtenissen en de betekenis ervan hebben een werkingsgeschiedenis, omdat ze in elke tijd en in elke situatie weer op een nieuwe manier (namelijk vanuit die tijd en situatie) verstaan worden en voor die tijd en situatie betekenis blijken te hebben. In het kader van onze vraag naar sfeer en sfeerinvloed impliceert dit dat 'bepalende' gebeurtenissen hun doorwerking hebben als

een vorm van 'Wirkungsgeschichte': ze worden verstaan, herinnerd en telkens opnieuw verstaan in het licht van volgende ervaringen en volgende gebeurtenissen en maken zo op een bewegelijke manier deel uit van het geheel der betrekkingen die zich ontplooiën in de loop van de tijd en de gevoelskwaliteit die zich daarin doet ervaren.

Tot slot: dialogisch werken

Het denken en handelen vanuit het (idee van het) bepalende centrum en de daarbij behorende gewenste invloedsfeer veronderstelt een doelgericht handelen, een handelen in functie van het beoogde effect. Op het niveau van de betrekkingen wordt dat gevoeld en roept dat een reactie op. Betrokkenen ervaren op gevoelsniveau (en dus lang niet altijd bewust formuleerbaar) dat zij *object van beïnvloeding* zijn. Het handelen is interventionistisch en niet dialogisch. In termen van Buber (2003) wordt er vanuit het denken in invloedsferen een ik-het relatie geïnstalleerd. Bijna als vanzelf brengt dat een planmatige omgang met de tijd met zich mee: als we nu eerst dit en daarna dat en vervolgens. Chronos, als de wegtikkende klokke-tijd, zet ons aan en jaagt ons op, waardoor wij anderen weer opjagen. De doelen moeten gehaald worden immers, en de administratie bijgehouden.

Het met tact en praktische wijsheid handelen in de tegenwoordigheid van het moment van het hier en nu is anders van aard. Het aanvoelen van het juiste ogenblik, omdat zich daar dingen voordoen die om een antwoord vragen, schept een andere betrekking tot de dingen en andere houding tot de tijd, en daarmee dus een andere sfeer. De betrokkenen ervaren (ook hier doorgaans impliciet en voor velen niet of nauwelijks onder woorden te brengen) het dialogische karakter van het

handelen en weten zich daardoor gekend in hun deelname aan het moment waarin de wereld samenkomen en de bijdrage betekenisvol is. *De wereld van de ik-jij betrekking* wordt gesticht. De sfeer van zien en gezien worden wordt gevormd en gevoeld. Deze ervaring op zich heeft weer vormende werking en draagt bij aan de 'Bildung' van de betrokkenen, zij worden bevestigd in hun mens-zijn en worden daardoor meer voluit mens. Aldus beschouwd is de vraag naar de hermeneutiek van sfeer proeven en sfeer beantwoorden een kwestie van humanisering.

Literatuur

- Buber, M. (2003). *Ik en jij*. Bijleveld.
- Gadamer, H.G. (2014). *Waarheid en methode. Hoofdpijnen van een filosofische hermeneutiek*. Vantilt.
- Hermesen, J. (2014). *Stil de tijd. Pleidooi voor een langzame toekomst*. Arbeiderspers.
- Ronde, de, M.A. (2022). Sfeerovergang. Een begeleidingskundig kernconcept. *Tijdschrift voor Begeleidingskunde*, 11 (3), 38-43.
- Sloterdijk, P. (2009). *Sferen: bellen, globes, schuim*. Boom.
- Weick, K. (1995). *Sensemaking in organizations*. Thousand Oaks
- Zojanc, R. B. (1980). Feeling and Thinking: Preferences Need No Inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.